

(əvvəli ötən sayımızda)

Tədricən güclənən Akkad qüdrətli hökmdarı Sarqonun zamanında bütün Mesopotamiya-nı ələ keçirərək böyük imperiya-ya çevrildi. Sarqon bütün Mesopotamiyanın elm, ədəbiyyat və inzibati dili olan turanlıların ki-enqir dilinin əhəmiyyətini dərk edərək bu dildə mövcud olan bütün yazıların toplanıb assur dilinə tərcümə olunaraq gil lövhələr üzərinə köçürməsinə həyata keçirmişdi. Məktəblərdə sami akkad və sumer dili paralel öyrənilirdi. (Raqozina, 1902, Səh. 256)

Fransız assuroloqu Lenorman "Akkad" sözünün etimologiyasından bəhs edərək onun izahının turani dillərdən tərcümə olunmuş Assurbanipalın assurca lexsoqrafik lövhələrində assur dilində "matuv elituv", yəni "yüksək yer" və ya "qublu" dağlar mənası daşdığına, "qalmaq, yüksəlmək" mənasında olan bu sözün "aka-akku-akkad" şəklində inkişafa tabe olduğunu yazır. Onun fikrincə Akkad adı akkad dilində, yəni qədim turan dilindədir. (Lenormant F, 1875, Səh. 353)

Lenorman yazırdı ki, Sumer və Akkad adları akkad dilinə məxsusdur. Hər iki adın məxsus olduğu dilin sahiblərisami olmayan turan irqinin iki bölümünü təmsil edərək bu sözlərlə özlərinin coğrafi durumlarını ifadə edirdilər. (F.Lenormant. Chaldean Magic. 1877, Səh. 405)

J.Oppert Akkad adının sami dilində "dağ, yüksəklik" demək olduğunu və bu sözün Turan türk dilində dağ anlamı daşıyan Arta sözü ilə ekvivalent təşkil etdiyini yazır. (Oppert J, 1875, T V, Səh. 273)

M.Menant və M.Şraderin fikirlərinə görə Sumer və Akkad adları coğrafi xarakter daşıyırdı və samilər gəlmədən öncə eyni irqin və ya eyni xalqın yaşadığı iki coğrafi ərazini təşkil edirdilər. Belə olduğu təqdirdə onları ki fərqli xalqın adını daşımayıb yalnız coğrafi mahiyyətə malik idilər. Sumerlər və akkadlar qeyri sami mənşəyə malik idilər. (F.Lenormant. Chaldean Magic, Səh. 355)

Akkad adının mənası Lenormanın izah etdiyi mənada qədim türk dilində mövcuddur. Qədim türk dillərində "Ak/Aq" geniş mənalı sözdür, o dağın zirvəsi, yüksək, qalmaq, yuxarı çıxmaq mənasında izah olunur, "qat" isə dağın qatı və ya təbəqə anlamındadır. Beləliklə, Akkad sözünün türk dilində mənası "yuxarı qatdakı" ərazi və ya

Babil adı bu şəhərin sumer dilində "tanrı qapısı" anlamı daşıyan Ka. Dinqir. Ra. ki adının sami-akkad dilinə tərcümədə "tanrı qapısı" olan Bab-ilm sözünün qısaldılmış şəkli. Babil Mesopotamiyanın güneyində Fərat çayının sahilində yerləşən kiçik sumer şəhəri olmuşdur.

Amorilər Babil şəhərini ələ keçirdikləri zaman o kiçik bir şəhər idi.

İlk dəfə Akkad kralı Hammurapi (m.ö. 1793-1750)Babil şə-

Ələsgər Siyablı

mövcud olduğu yer Eredü şəhərinin yaxınlığında yerləşmişdir. Babil əfsanələrində həyat ağacı ilanla birlikdə təsvir olunur. (Smith G. 1880, Səh. 85)

F.Lenorman da Babil şəhərinin Sumer-akkadca daha qədim adının hər hansı bir sami izi daşımayan Tin-tir olduğunu və qədim turan dilində həyat ağacı demək olduğunu yazır. (Lenormant F, 1877, Səh. 353)

Əfsanəyə görə yarı balıq yarı adam cildində olan "müdrüklüyün əfəndisi" Hea Kan Kəngər körfəzindən çıxaraq qədim babililərə mədəniyyəti və savadı öyrədirdi. (Smith G. 1880, Səh. 106)

Babil şəhər dövlətini idarə edən ilk hakimiyyət sülaləsinin

dər hakimiyyət sürmüşdülər və onların hakimiyyəti dövründə Babillilər Xaanadakı Kassilər adlanırdı. (Sayce A. H. 1885, Səh. 13, 14)

KALDI/XALDEYA. Rus tarixi ədəbiyyatında Xaldey, Babil mətnlərində Kaldi, Bibliyada Kasdim adlanan xalqın adı ilk dəfə e.q. 878-ci ildə Assur kralı II Assurnasirpalın salnaməsində qeyd olunmuşdur. Kaldilər Kəngər körfəzinin quzeyində çayların yaratdığı bataqlıq ərazidə məskunlaşmışdılar. Oppertin sumer adını assurologiya elmində qəbul etməsinə qədər sumerlər ümumi adla Kaldi adlandırılırdılar.

Bibliyada Babilin qədim əhalisi olan kaldiləri Kasdim adlandırıldığı üçün bir çox tarixçilər də öz əsərlərində xaldeyləri Kasdim adlandırırlar. Bibliyada peyğəmbərlər Yeremiy və Avvakum şimaldan gələn köçəri xalqın İsrail xalqının düşmənləri olan Xaldeyi və Babilni cəzalandıraraq yerlə yeksan etmələrindən

Dünya tarixinin Turan dövrü

yuxarıdakı yer mənasındadır. Akkad Sumerin, yəni İkiçayarası ərazinin yuxarısındakı şimal hissəsini əhatə edirdi və yerləşdiyi əraziyə uyğun olaraq belə adlanmışdır. (DTS, 1969, Səh. 16, 432)

BABİL. Babil ərazisi sami

amori tayfaları bura gəlmədən öncə turanlı tayfaların, o cümlədən sumerlərin və subarların məskunlaşdığı ərazi idi.

İtalyan tarixçisi və antropoloqu Françesko Molon Ural-altaylı Turanlıların Mərkəzi Asiyadan ikinci axınının Kiçik Asiyadan üzərindən Babilə və sonra Dunayın aşağısından Alp regionuna olduğunu, Babilin xarabalıqlarında Assuriyalılardan öncə burda Ural-altay xalqlarının yerləşmiş olduğunu haqqında çoxlu dəlillər mövcud olduğunu yazır. Babilə 3000 min il öncə aqlütnativ ural-altay dilində danışan xalqlardan qalma çoxlu abidələr mövcuddur. (Francesco Molon, Al Popolo Ligure. Preistorici Contemporane, Səh. 21)

hərini özünə paytaxt elədi və tezliklə Sumeri eləcə də, İkiçayarasının quzeyini işğal edib Yaxın Şərqdə yeni qüdrətli bir dövlətin əsasını qoydu. Hammurapinin hakimiyyət dövründən etibarən bütün ölkə Babil, sumer və akkadlılar isə babililər adlanmağa başladı.

Amorilərin Babildəki hakimiyyətinə e.q. 1740-1735-ci illər arasında Qutların kralı Puzur-sin tərəfindən son qoyuldu və amorilər bütünlüklə Assuriyadan qovuldular.

İngilis tarixçisi G.Smit "Yaradılış haqqında Xaldey əfsanələri" adlı əsərində yazır ki, Babilin qədim adı Sumer dilində Tin-Tir idi ki, onun mənası həyat ağacı deməkdir. Həyat ağacının

əsası Şumu Abum (m.ö. 1894-1881)tərəfindən qoyulmuşdur.

İngilis assuroloq A.Seycin yazdığına görə Bibliyada Babil həmçinin mənası tam aydın olmayan Kasdim adlandırılır. Ölkənin Kaldi adı mixi yazı mətnlərində ilk dəfə m.ö. XXII əsrdə bu ərazidə yerləşərək adları çəkən Kaldi tayfasının adından götürülmüşdür. Bu tayfanın prinsisi Merodox-Baladan Bütün Babil öz hakimiyyəti altına almışdı. Kaldilər Babilə əhalinin mühüm bir hissəsini təşkil etdikləri üçün ölkəyə öz adlarını verə bilməmişdilər.

Babil əhalisinin bir hissəsini də Elam dağlarından gəlmiş kassilər təşkil edirdilər. Onlar Babilni işğal edərək 577 ilə qə-

bəhs edirlər.

Müasir tarixçilər xaldi/kaldi xalqını inadçılıqla sami mənşəli kimi təqdim etsələr də, XIX əsrin görkəmli assuroloq alimləri onların etnik mənşəyi haqqında daha fərqli fikirlər irəli sürmüşlər.

Ümumiyyətlə, İkinci dünya müharibəsindən sonra assurologiya elmində gerçək tarixi faktlar saxtalaşdırılmaqla Ön Asiyanın qədim tarixinin samiləşdirilməsi və ariləşdirilməsi məsələsi geniş vüsət almışdır.

Keçmiş yüzilliklərin görkəmli assuroloqları kaldı, kəldani/xaldilərin etnik baxımdan samilərin və avropalıların kassi adlandırdıqları turanlı ön türk kas və ya kulara mənsub olduqlarını yazırlar.

İlk Kassi kralı Karındaşdır. Karındaş Kardinaş ölkəsinin də kralı idi və Assur hökmdarı ilə and içərək ölkələrinin bərabər hüquqa malik olduqlarını və hər birinin öz ölkəsini idarə edəcəkləri haqqında razılığa gəlmişdilər.

Alman assuroloqu Huqo Vinkler kaldı/xaldeyləri kök etibarlı ilə kassilərdən hesab edərək yazırdı: "E.q. II minilliyin ortalarında kassi işğal dövründə Babilin cənubundakı dəniz sahilli ərazilər ayrılaraq öz müstəqil dövlətlərini yaratdılar. Bu dövlət özünü Karduniaş adlandırirdi. Bu ad kassi dilinə aid ola bilər, çünki, adın axırındakı "faş"sonluğu kassi dilində ölkə deməkdir. Coğrafi baxımdan o "Dəniz ölkəsi" deməkdir. Bəsrə körfəzi sahilindəki bu ölkə assurlar tərəfindən də "Kaldi ölkəsi" adlanırdı. Bu ərazi kaldı və ya xaldilərə məxsus idi. Kassilər öncə Kalduiaş ölkəsində möhkəmlənmiş və burdan Babilə hücum etmişdilər. Qeyri sami xalq olan Xattlar da sumerlərlə qohum xalq idilər və arameylər tərəfindən Mesopotamiyadan sıxışdırılıb çıxarılmışdılar". (Winckler H. 1892, Səh. 87)

(ardı gələn sayımızda)